

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ในภาคนครหลวง ได้นำแนวความคิดแบบระบบสังคม (Social System) ในทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นแนวความคิดหนึ่งที่ใช้เป็นพื้นฐานในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ดังนั้นในบทนี้จึงขอนำทฤษฎีและแนวความคิดหลัก ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างพอสังเขป อันจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดกรอบและแนวความคิดในการดำเนินการศึกษานี้

2.1 ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Evolutionary Theories of Social Change) อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนแปลงจะมีสะสมขึ้นเรื่อย ๆ ตามระยะเวลา โดยมีแนวโน้มเข้าสู่ภาวะซับซ้อนและมีความสามารถปรับตัวในสภาพแวดล้อมได้ดีขึ้น

แนวความคิดเกี่ยวกับระบบสังคม (Social System Approach) เกิดขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานของทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นักคิดตามแนวคิดแบบระบบสังคม ที่สำคัญ ได้แก่ Herbert Spencer และ Talcott Parsons (พบชื่อเหล่านี้ได้ในงานศึกษาของดารณี ฤทธิพิพัฒน์กุล, 2536) ได้เริ่มเอาความคิดเกี่ยวกับระบบสังคมมาใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นกระบวนการของวิวัฒนาการที่มีความซับซ้อนมากขึ้น มีการแยกย่อยออกไปของโครงสร้างและหน้าที่และการเพิ่มขึ้นของการพึ่งพาอาศัยกันของส่วนที่แยกย่อยนี้ Spencer เปรียบสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิต เนื่องจากการแยกย่อยและการพึ่งพาอาศัยกันเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ตลอดวงจรชีวิตของมันมีการเพิ่มขึ้นของขนาด ในขณะที่มีการเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากของส่วนที่ไม่เหมือนกันแต่เกี่ยวข้องกัน โดยการแยกย่อย (Differentiation) หรือการเกิดความชำนาญเฉพาะอย่างของหน้าที่ และการผสมผสาน (Integration) ซึ่งก็คือการขึ้นอยู่กับกันของส่วนต่างๆ ที่แตกต่างกันทางโครงสร้าง รวมทั้งการประสานหน้าที่ของส่วนต่างๆ เหล่านั้น

Parsons มองสังคมในฐานะที่เป็น “ระบบสังคม” ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยๆ สังคมเปลี่ยนจากสภาวะดั้งเดิมมาสู่ความเจริญโดยผ่านกระบวนการแยกย่อยและการผสมผสานโดยทุกสังคมจะทำหน้าที่ที่จำเป็นต่อความอยู่รอดของระบบ 4 อย่าง คือ

- การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptation)
- การไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้โดยผ่านทาง การจัดการนำทรัพยากรมาใช้ (Goal Achievement)
- การผสมผสานกันของส่วนต่างๆ ในระบบซึ่งเกี่ยวข้องกับ ความผูกพันและ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของระบบย่อย ๆ ในอันที่จะบรรลุถึงเป้าหมาย (Integration)
- การคงรักษาไว้ซึ่งแบบแผนที่มีอยู่เดิมในระบบสังคม อันเกี่ยวข้องกับ การรักษาแบบแผนของค่านิยมในสังคม (Latent Pattern Maintenance)

ระบบย่อยของสังคมที่ทำหน้าที่เหล่านี้โดยลำดับคือ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบสังคม และโครงสร้างทางสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่าง เช่น ครอบครัว ศาสนา ในขณะที่สังคมมีวิวัฒนาการหรืออยู่ในกระบวนการที่มีการเพิ่มสมรรถนะในการปรับตัว จะมีการแยกย่อยของหน้าที่แต่ละอย่างของระบบย่อยดังกล่าวข้างต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนตามทฤษฎีวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยแนวความคิด Social System Approach คือ การเคลื่อนไหวเข้าสู่สภาวะที่ซับซ้อน และการมีความสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้เกิดขึ้นโดยผ่านสองกระบวนการ คือ การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ (Differentiation) และการผสมผสาน (Integration) เมื่อชุมชนมีความเจริญขึ้น จะเกิดการแยกย่อยในหน้าที่ของชุมชน เช่น ในการผลิตสินค้าและบริการ การกระจายผลผลิต และการบริโภค การเรียนรู้ระเบียบสังคม การควบคุมทางสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างสมาชิกของชุมชน เนื่องจากการแยกย่อยนี้ก่อให้เกิดความแตกต่างกันออกไปของระบบย่อยๆ ในชุมชน ตลอดจนความสนใจ และกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน ดังนั้น การผสมผสานจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเชื่อมโยงส่วนที่แยกย่อยของชุมชนเข้าด้วยกัน

ก. การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ (Differentiation)

เมื่อชุมชนวิวัฒนาการไป จะเกิดการแยกย่อยในโครงสร้างควบคู่ไปกับการเกิดความหลากหลายและเชี่ยวชาญในหน้าที่ กล่าวคือ กระบวนการแยกย่อยจะทำให้ระบบต่างๆ ในชุมชน ทั้งระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง เกิดโครงสร้างใหม่ขยายออกไปจากโครงสร้างเดิม ระบบย่อยแต่ละระบบจึงมีกิจกรรมประเภทต่างๆ เพิ่มขึ้น พร้อมกับการมีหน้าที่และความเชี่ยวชาญหลากหลายยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในการปรับตัว การบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ การผสมผสาน การปรับแก้ความขัดแย้งเพื่อความคงตัว (Parsons, 1966) หรือหน้าที่ในการผลิต - การบริโภค - การกระจายสินค้าและบริการ การดำเนินการอบรม การควบคุมทางสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Warren) การแยกย่อยนี้เป็นผลมาจากการเพิ่มขนาดและความหนาแน่นของประชากร เนื่องจากเมื่อประชากรมีจำนวนมากขึ้นย่อมทำให้ความแตกต่างระหว่างบุคคลมีมากขึ้นตามไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความสามารถ อาชีพ ความสนใจ และอื่นๆ ดังนั้นหน้าที่ดังกล่าวของระบบย่อยต่างๆ ตลอดจนสมาชิกในชุมชนจึงมีความหลากหลายแตกต่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ ตลอดระยะเวลาที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การผสมผสานจึงมีความสำคัญและจำเป็น เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงส่วนที่แยกย่อยออกไปและสมาชิกของชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ต่อไปในฐานะที่เป็นกลุ่มๆ หนึ่งในสภาพแวดล้อมได้

แม้ว่าการแยกย่อยจะเกิดขึ้นทั้งในระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง แต่การแยกย่อยมักจะถูกพิจารณาว่าเป็นแนวความคิดที่ใกล้เคียงกับการแบ่งงานกันทำ เมื่อพิจารณาในระดับสังคม (Gibbs and Postons, 1975) เรียกได้ว่าเป็นการแบ่งงานกันทำอย่างกว้างขวาง (Inclusive Division of Labor) ซึ่งหมายถึงการแยกย่อยในกิจกรรมเพื่อการยังชีพและการพึ่งพาอาศัยกันทางหน้าที่ โดยไม่ต้องมีการร่วมมือกันหรือต้องทำกิจกรรมต่อเนื่องกันเป็นขั้นตอนตามที่กำหนด ในขณะที่กิจกรรมเพื่อการยังชีพ (Sustenance Activity) หมายถึง การใช้พลังงานมนุษย์ในการผลิตสินค้าหรือบริการ โดยไม่จำกัดเฉพาะปัจจัยสี่เท่านั้น แต่หมายรวมถึงกิจกรรมที่เป็นการประกอบอาชีพเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินหรือค่าตอบแทน การแบ่งงานกันทำอย่างกว้างขวางนี้ Gibbs และ Postons ได้ยกตัวอย่าง คือ

...ผู้ประกอบอาชีพตีเหล็ก คนทำขนมปัง ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง แต่ละคนจะผลิตสินค้าและบริการเพื่อคนอื่น ดังนั้นจึงมีการพึ่งพาอาศัยกันทางหน้าที่ อย่างไรก็ตาม พวกเขาอาจจะไม่มีการร่วมมือหรือต้องทำกิจกรรมดังกล่าวต่อเนื่องกัน และ

ไม่ต้องร่วมกันผลิตให้เกิดสินค้าหรือบริการเฉพาะอย่างขึ้น ต่างคนต่างดำเนินกิจกรรมไปตามวิถีของตน....

การแบ่งงานกันทำพิจารณาได้ 2 ด้าน คือ การแยกย่อยในการยังชีพ (Sustenance Differentiation) และการพึ่งพากันทางหน้าที่ (Functional Interdependence) การแยกย่อยในการยังชีพ หมายถึง 1) จำนวนของประเภทหรือรูปแบบของกิจกรรมเพื่อการยังชีพในหมู่ประชากรหรือการแยกย่อยทางโครงสร้าง (Structural Differentiation) ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากจำนวนอาชีพที่มีอยู่ในสังคม 2) ความสม่ำเสมอของการกระจายแรงงานในแต่ละประเภทกิจกรรมหรือการแยกย่อยในการกระจาย (Distributive Differentiation) ซึ่งวัดได้จากจำนวนแรงงานในแต่ละอาชีพและจำนวนอาชีพที่มีอยู่ แม้ว่าการวัดการแยกย่อยควรจะสะท้อนให้เห็นทั้งสองด้าน แต่การศึกษาการแยกย่อยระดับชุมชนในประเทศไทยไม่อาจสะท้อนให้เห็นถึงการแยกย่อยในการกระจายได้เนื่องจากไม่มีการเก็บข้อมูลไว้ การศึกษาการแยกย่อยใน อบต. ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะด้านการแยกย่อยทางโครงสร้าง ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากประเภทของกิจกรรม หรือสถาบันที่สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันใน อบต.

ข. การผสมผสานทางสังคม (Social Integration)

ในระดับ อบต.การผสมผสานอาจจะมองได้ว่าเป็นแรง (Force) ทางสังคมที่เชื่อมโยงสมาชิกและส่วนที่แตกต่างกันอันเป็นผลมาจากการแยกย่อยเข้าด้วยกัน เพื่อให้แต่ละส่วนและระบบโดยส่วนรวมดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมได้ต่อไป การผสมผสานทางสังคมเป็นแนวความคิดที่ซับซ้อน สามารถพิจารณาได้หลายแง่มุมและหลายระดับ Landecker (1951) ได้แบ่งการผสมผสานออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) หรือความกลมกลืนของมาตรฐานทางวัฒนธรรมของคนหลายกลุ่มในสังคม 2) การผสมผสานทางบรรทัดฐานสังคม (Normative Integration) หรือความเข้ากันได้ระหว่างมาตรฐานวัฒนธรรมกับความประพฤติของบุคคล นั่นคือ การปฏิบัติตามกิจกรรมของกลุ่มสังคม 3) การผสมผสานทางการติดต่อสื่อสาร (Communicative Integration) หรือการที่มีโครงข่ายการติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารต่าง ๆ กระจายอยู่ในระบบสังคม และ 4) การผสมผสานทางหน้าที่ (Functional Integration) หรือการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างส่วนต่างๆ ที่แยกย่อยออกไปอันเป็นผลจากการแบ่งงานกันทำ การผสมผสานทางสังคมในสังคมที่มีความซับซ้อนระดับต่ำ หรือสังคมที่เรียบง่ายจะอยู่ในรูปของ

การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ คือเป็นการผสมผสานด้านบรรทัดฐานทางสังคม และการผสมผสานด้านการติดต่อสื่อสาร เมื่อสังคมมีการแยกย่อยเพิ่มมากขึ้น ดังเช่น ในชุมชนเมือง รูปแบบการผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการจะเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่เป็นทางการเพื่อตอบสนองต่อความซับซ้อนของชุมชนเมืองที่เพิ่มมากขึ้น การผสมผสานทางสังคมจึงมีรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้นด้วย คือมีการจัดองค์กรหรือการจัดการที่มีหลักเกณฑ์มากขึ้น เพื่อให้สามารถรวบรวมส่วนที่แยกย่อยออกไปตลอดจนสมาชิกของสังคมที่มีความหลากหลายแตกต่างกันมากขึ้นเข้าด้วยกันได้ กลไกการผสมผสานอย่างเป็นทางการที่พัฒนาขึ้นนี้ พิจารณาได้ว่าเป็นการผสมผสานด้านหน้าที่ซึ่งจะเกิดขึ้นในหน้าที่ทั้ง 5 ประการของของชุมชนที่เสนอโดย Warren คือ หน้าที่ในการผลิต - การบริโภค - การกระจายสินค้าและบริการ การดำเนินการอบรม การควบคุมทางสังคม การมีส่วนร่วมในสังคม และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การศึกษาการผสมผสานใน อบต. สามารถพิจารณาได้จากองค์กรหรือสถาบันที่สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาอาศัยกันของส่วนต่าง ๆ ที่มีหน้าที่แตกต่างกันไปของชุมชน

ค. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพในการพัฒนา

ในด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนนั้น ยังไม่มีทฤษฎีที่ระบุอย่างชัดเจนว่าจะมีปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อระดับของศักยภาพในการพัฒนาของแต่ละชุมชนอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามในงานศึกษาของ Thavinpipatkul (1983) ซึ่งได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนชนบทในภาคกลาง พบว่า ขนาดของประชากร ระยะทางระหว่างชุมชนกับชุมชน ศูนย์กลาง ความสะดวกในการคมนาคมและขนส่ง และโครงการพัฒนาของรัฐ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชน นอกจากนี้มีนักวิชาการบางท่านได้สรุปว่า กระบวนการกลายเป็นแหล่งชุมชนเกิดขึ้นเพราะปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร และวิทยาการ รูปแบบที่แสดงออกอย่างชัดเจน คือ โครงสร้างทางกายภาพแผ่กว้างออกทุกทิศทาง มีระบอบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ การคมนาคมติดต่อสะดวก ตลอดจนการสะสมวัฒนธรรมต่างๆทำให้เขตชุมชนเป็นแหล่งนำในด้านสังคมทุกแบบ¹

¹ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, ภูมิศาสตร์เมือง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดแบบระบบสังคม จากทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้จึงเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว เท่าที่ศึกษาพบและเห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้อง พอที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่

งานวิจัยของ **ชอบ เข้มกลัด (2522)** เรื่อง “การศึกษาการพัฒนาโครงสร้างของหมู่บ้านในประเทศไทย” ซึ่งศึกษาการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน ในแง่ของความแตกต่างทางด้านโครงสร้างหรือความแตกต่างทางด้านสถาบันของหมู่บ้าน โดยใช้ข้อมูลจากหมู่บ้านที่เลือกมาทำการศึกษารวม 49 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านในเขตอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ ทั้งการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ และความเป็นปึกแผ่นในแต่ละหมู่บ้านด้วยการวิเคราะห์แบบ Scalogram Analysis โดยใช้ Guttman Scale วิเคราะห์เพื่อวัดระดับการพัฒนาทางด้านโครงสร้างของหมู่บ้าน และใช้ Pearson Product – moment Correlation Coefficient (r) วิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร นอกจากนี้ยังใช้ Multiple Correlation Coefficient (R) วิเคราะห์เพื่อหาความสัมพันธ์ร่วมระหว่างตัวแปร ผลการวิจัยแสดงว่า สามารถวัดระดับการพัฒนาของหมู่บ้านได้จากระดับความแตกต่างทางด้านโครงสร้างของหมู่บ้าน โดยพบว่าหมู่บ้านที่มีการพัฒนามากจะมีระดับความแตกต่างทางด้านโครงสร้างสูง และในทางกลับกันหมู่บ้านที่มีการพัฒนาน้อยจะมีความแตกต่างทางด้านโครงสร้างต่ำ

ชอบ เข้มกลัด ได้เสนอกลุ่มของ items ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันที่บ่งชี้การแยกย่อยในหมู่บ้าน ดังนี้

- โรงเรียนประถม
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
- สถานีอนามัย
- สำนักงานผดุงครรภ์
- ส้วมซึม
- บ่อน้ำที่มีเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้า

- โรงสีข้าว
- รถไถนาสี่ล้อ
- รถไถนาสองล้อ
- รถหรือเครื่องนวดข้าว
- วัดทางพุทธศาสนา
- ร้านค้าหรือร้านขายของชำ
- ร้านตัดผม
- ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า
- ปิมน้ำมันแบบใช้มือหมุน
- ร้านซ่อมจักรยายน
- ร้านขายกาแฟ
- การใช้ปุ๋ย

สเกลที่แสดงถึงการแยกย่อยของโครงสร้างของ ชอบ เข็มกลัด เรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ประกอบด้วย

- ส้วมซึม (มากกว่า 5 ครอบครัวในหมู่บ้าน)
- ร้านค้าหรือร้านขายของชำ
- วัด
- โรงเรียนประถมศึกษา
- ร้านตัดผม
- สำนักงานผดุงครรภ์

ส่วนการวัดความเป็นปึกแผ่น(Solidarity) ชอบ เข็มกลัด ให้ความหมายว่า เป็นการกระจายของกิจกรรมและสถาบันที่ชี้ให้เห็นถึงทักษะ ความรู้ และความสามารถของหมู่บ้านในการที่จะจัดการกับข้อมูลที่ส่งเข้ามาทั้งในสภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยเสนอสิ่งที่ใช้วัด ดังนี้

- ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ
- ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกลูกเสือชาวบ้าน
- สมาคมผู้ใช้น้ำ
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มชาวนา

- จำนวนครั้งต่อเดือนของการประชุมคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- จำนวนครั้งของการร่วมมือกันจัดงานเทศกาลหรืองานฉลองหมู่บ้านเมื่อปีที่แล้ว
- จำนวนครั้งของการร่วมมือกันจัดงานพิธีกรรมทางศาสนาเมื่อปีที่แล้ว
- จำนวนครั้งของการร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเองเมื่อปีที่แล้ว
- กลุ่มสตรี
- กลุ่มอาชีพต่าง ๆ
- จำนวนครั้งที่ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมลูกบ้านเมื่อปีที่แล้ว

สเกลที่แสดงถึงความเป็นปีกแผ่นของหมู่บ้านเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ประกอบด้วย

- ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ
- การประชุมคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านมากกว่าเดือนละครั้ง
- การร่วมมือกันจัดงานเทศกาลหรืองานฉลองหมู่บ้านมากกว่าปีละครั้ง
- การประชุมลูกบ้านที่เรียกโดยผู้ใหญ่บ้านมากกว่า 6 ครั้งต่อปี
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มสตรี
- กลุ่มชาวนา

งานวิจัยของ Thavinpipatkul (1983) เรื่อง “ A Study of Social Structural Change in Rural Communities : A Case Study in the Central Region of Thailand” ซึ่งได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนชนบทในภาคกลางของประเทศไทยในระดับหมู่บ้านโดยศึกษากระบวนการแยกย่อยของโครงสร้างสังคมของชุมชนด้านเศรษฐกิจและสังคม และกระบวนการผสมผสานกันทางสังคม ด้วยการรวบรวมข้อมูลและใช้แบบสอบถามจากการสุ่มตัวอย่างหมู่บ้าน 100 หมู่บ้าน (จากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสุพรรณบุรี จังหวัดละ 50 หมู่บ้าน) ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของชุมชนชนบทในภาคกลางของประเทศไทยมีรูปแบบที่ชัดเจน โดยยังมีการแยกย่อยอยู่ในระดับที่ต่ำ ซึ่งจำนวน

ประชากร ระยะห่างระหว่างชุมชนกับชุมชนศูนย์กลาง ระบบการสื่อสารและการคมนาคมมีความสัมพันธ์ต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคม แต่มีแนวโน้มสัมพันธ์ต่อการแยกย่อยทางเศรษฐกิจน้อยกว่าการแยกย่อยทางสังคม ในขณะที่การแยกย่อยทางสังคมมีแนวโน้มทำให้เกิดการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการในชุมชนมากขึ้นไม่น้อยไปกว่าการผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

ในการวิจัยของ Thavinpipatkul ได้ให้นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้ การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจ หมายถึง “หน้าที่และความชำนาญพิเศษในระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่กระจายออกไปอันเกี่ยวข้องกับการผลิต การกระจายผลผลิต และการบริโภคสินค้าและบริการ” โดยเสนอหัวข้อที่ใช้วัดการแยกย่อยทางโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจ ดังนี้

ก. ด้านการผลิต

- ใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา
- ใช้เครื่องยนต์ในการทำนา
- ใช้ปุ๋ยธรรมชาติและปุ๋ยหมัก
- ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ (ปุ๋ยเคมี)
- ใช้ยาฆ่าแมลง
- การใช้เมล็ดพันธุ์ (ข้าวและพืชอื่นๆ) ตามที่ทางการแนะนำ
- ใช้เครื่องสูบน้ำ
- ใช้เครื่องยนต์ในการนวดข้าว
- โรงสีข้าวขนาดเล็ก
- โรงสีข้าวขนาดใหญ่
- อุตสาหกรรมพื้นบ้าน
- อุตสาหกรรมขนาดเล็ก (คนงานน้อยกว่า 10 คน)
- อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (คนงานมากกว่า 10 คน)
- ใช้วิธีลงแขกในการเก็บเกี่ยวหรือปลูกข้าว
- ใช้วิธีจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวหรือปลูกข้าว

ข. ด้านการกระจายผลผลิต

- ใช้เกวียนขนถ่ายพืชผลและสินค้า
- ใช้รถบรรทุกเล็ก (รวมรถที่ใช้เครื่องไถนาด้วย) ขนถ่ายพืชผลและสินค้า

- ร้านซ่อมรถจักรยาน
- ตู้ซ่อมรถยนต์
- สถานที่ขายปลีกน้ำมัน (ถังลอย)
- บริการรถโดยสาร

ค. ด้านการบริโภค

- ร้านกาแฟ และ/หรืออาหาร
- สถานที่สำหรับฉายหนัง หรือ โรงภาพยนตร์
- ร้านขายของชำ
- ร้านตัดผมชาย
- ร้านเสริมสวย
- ร้านตัดเสื้อสตรี
- ร้านตัดเสื้อกางเกงชาย

เมื่อรวมตัวแปรทั้งหมดเข้าประกอบเป็นมาตรวัดการแยกย่อยทางเศรษฐกิจ เรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก จะประกอบด้วยตัวแปร ดังนี้

- การใช้ปุ๋ยเคมี
- ร้านขายของชำ
- ร้านตัดเสื้อสตรี
- ร้านเสริมสวย
- ร้านตัดเสื้อกางเกงชาย
- ร้านซ่อมรถจักรยาน
- ตู้ซ่อมรถยนต์

การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมนั้น Thavinpipatkul ได้ให้นิยามศัพท์ว่า หมายถึง “หน้าที่และความชำนาญพิเศษทางด้านสังคมของชุมชนชนบทที่กระจายออกไปอันเกี่ยวข้องกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเกี่ยวกับแบบแผนค่านิยมในชุมชนชนบท และเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทางสังคมที่ดีของสมาชิกในชุมชน” โดยเสนอหัวข้อที่ใช้วัดการแยกย่อยทางโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมของชุมชนชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ดังนี้

- โรงเรียนประถมศึกษา
- โรงเรียนมัธยมศึกษา
- บ่อน้ำสาธารณะ

- น้ำใช้ในครัวเรือน
- ไฟฟ้า
- สถานีอนามัย
- กลุ่มแม่บ้าน
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มชาวนา
- กลุ่มอาชีพอื่น ๆ

ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัดการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ด้านสังคมของหมู่บ้านเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ดังนี้

- สถานีอนามัยภายในชุมชน
- โรงเรียนประถมศึกษา
- น้ำใช้ในครัวเรือน
- โรงเรียนมัธยม

ส่วนการผสมผสานทางสังคม ได้ให้นิยามศัพท์ว่า หมายถึง “แรงที่ประสานส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกหรือองค์กรของชุมชนเข้าด้วยกัน แรงนี้อาจสังเกตได้จากการมีอยู่ของสิ่งของ เหตุการณ์ ประชามติ กิจกรรม และสถาบันที่เป็นกลไกที่ทำให้เกิดแรงประสานนี้ในชุมชน” โดย Thavinpipatkul ได้เสนอหัวข้อซึ่งกำหนดการผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการและเป็นทางการของชุมชนชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ดังนี้

ก. การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

- ศูนย์กลางการปะทะสัมพันธ์ (เช่น ลานวัด หรือบ้านผู้ใหญ่บ้าน)
- เทศกาลประจำปี (เช่น งานวัด)
- ความเชื่อถือในเรื่องวิญญาณ ผู้คุ้มครอง
- การเก็บเกี่ยวพืชผลในฤดูเก็บเกี่ยว
- วัด

ข. การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ

- งานพัฒนาชุมชน
- การประชุมลูกบ้าน (มากกว่า 6 ครั้ง/ปี)

- คณะกรรมการโรงเรียน
- คณะกรรมการวัด
- กลุ่มรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน
- กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
- กลุ่มอาสาสมัคร(ทั้งกลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติหรือกลุ่มอาสา
รักษาดินแดน)

ผลการศึกษาปรากฏหัวข้อที่แสดงถึงการผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็น
ทางการและเป็นทางการเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ดังนี้

ก. การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

- การเก็บเกี่ยวพืชผลในฤดูเก็บเกี่ยว
- ศูนย์กลางการปะทะสัมพันธ์
- ความเชื่อถือในเรื่องวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์
- วัด

ข. การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ

- การร่วมมือกันเพื่อทำงานพัฒนาชุมชน
- กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
- คณะกรรมการโรงเรียน
- คณะกรรมการวัด

งานวิจัยของ ดารณี ถวิลพิพัฒนกุล (2530) เรื่อง "การศึกษา
ศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคเหนือของ
ประเทศไทย" ได้พิจารณาระดับการแยกย่อยทางเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้กรอบ
แนวความคิดและให้คำจำกัดความเหมือนที่ใช้ในงานของ Thavinpipatkul (1983)
ที่ทำในภาคกลาง โดยปรับปรุงตัวแปรที่ใช้ศึกษาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่
ภาคเหนือ ซึ่งได้เสนอตัวแปรวัดการแยกย่อยทางเศรษฐกิจ ดังนี้

ก. ด้านการผลิต

- มีชลประทานที่ชาวบ้านจัดเอง
- ใช้เครื่องยนต์ในการเตรียมพื้นที่เพาะปลูก
- ใช้ปุ๋ยเคมี
- ใช้ยาฆ่าแมลง

- ใช้เมล็ดพันธุ์ที่ทางการแนะนำ
- จ้างแรงงานช่วงเตรียมพื้นที่เพาะปลูก
- จ้างแรงงานช่วงเก็บเกี่ยว
- ใช้เครื่องยนต์ช่วงเก็บเกี่ยว
- จ้างแรงงานช่วงขนถ่ายพืชผล
- โรงสีข้าวขนาดเล็ก
- โรงสีข้าวขนาดใหญ่
- อุตสาหกรรมพื้นบ้าน (ใช้แรงงานของสมาชิกในครอบครัว)
- อุตสาหกรรมขนาดเล็ก (คนงานน้อยกว่า 10 คน)
- อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (คนงานมากกว่า 10 คน)

ข. ด้านการกระจายผลผลิต

- ใช้รถเครื่อง เช่น รถที่ติดเครื่องสูบน้ำ
- ใช้รถกระบะ
- ใช้รถบรรทุกใหญ่
- ร้านซ่อมรถจักรยาน
- คู่มือจักรยานยนต์
- คู่มือรถยนต์
- ร้านขายอะไหล่จักรยาน
- ร้านขายอะไหล่จักรยานยนต์
- ร้านขายอะไหล่รถยนต์
- สถานที่ขายปลีกน้ำมัน (ถังลอย)

ค. ด้านการบริโภค

- ร้านขายของชำ
- ร้านอาหารหรือกาแฟ
- โรงหนัง
- ร้านตัดผมชาย
- ร้านเสริมสวยสตรี
- ร้านตัดเสื้อชาย
- ร้านตัดเสื้อสตรี
- ร้านขายยา

- คลินิกหรือร้านหมอ
- ประปา
- ไฟฟ้า
- บริการขนส่งสาธารณะ
- บ่อน้ำบาดาลที่ชาวบ้านสร้างเอง
- ใช้ไฟฟ้าจากแบตเตอรี่

ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัดการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้านเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ดังนี้

ก. ด้านการผลิต

- จ้างแรงงานช่วงเก็บเกี่ยว
- จ้างแรงงานช่วงเตรียมพื้นที่เพาะปลูก
- ใช้เครื่องยนต์ในการเตรียมพื้นที่เพาะปลูก
- ใช้เครื่องยนต์ช่วงเก็บเกี่ยว

ข. ด้านการกระจายผลผลิต

- ร้านซ่อมรถจักรยาน
- คู่อซ่อมจักรยานยนต์
- ร้านขายอะไหล่จักรยาน
- ร้านขายอะไหล่จักรยานยนต์
- คู่อซ่อมรถยนต์
- ร้านขายอะไหล่รถยนต์

ค. ด้านการบริโภค

- การใช้ไฟฟ้า
- ร้านเสริมสวยสตรี
- ร้านตัดเสื้อสตรี
- ร้านตัดเสื้อชาย

ตัวแปรที่ใช้วัดการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมได้เสนอไว้

ดังนี้

- โรงเรียนประถม
- โรงเรียนมัธยม
- สถานศึกษาที่สูงกว่ามัธยม
- สถานีอนามัยตำบล
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- การรวมกลุ่มของเกษตรกร
- การรวมกลุ่มของอาชีพอื่นนอกเหนือจากเกษตรกร
- บ่อน้ำที่ทางการสร้างให้

ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัดการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ด้านสังคมของหมู่บ้านเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ดังนี้

- สถานีอนามัยตำบล
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ส่วนตัวแปรที่ใช้วัดการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการได้เสนอไว้

ดังนี้

- การใช้แรงงานช่วยพัฒนาหมู่บ้าน
- การเรียไรเงินพัฒนาหมู่บ้าน
- การประชุมลูกบ้านเป็นประจำทุกเดือน
- คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- คณะกรรมการโรงเรียน
- คณะกรรมการวัด
- การรวมกลุ่มประเภทอาสาสมัคร

ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัดการผสมผสานทางสังคมของหมู่บ้านในภาคเหนือเรียงลำดับความซับซ้อนจากน้อยไปมากดังนี้

- คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- การใช้แรงงานช่วยพัฒนาหมู่บ้าน
- การเรียกรายเงินเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน

งานวิจัยของ ศิริรัตน์ หิรัญชัย (2530) เรื่อง “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนชนบทเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาจังหวัดชลบุรี” เป็นงานวิจัยที่ใช้กรอบแนวความคิดเช่นเดียวกับ Thavinpipatkul (1983) ซึ่งศึกษารูปแบบและระดับของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยใช้ Guttman Scaling เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนชนบทจังหวัดชลบุรีในระดับหมู่บ้านโดยผ่านกระบวนการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่และการผสมผสาน ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ และใช้แบบสอบถามจากการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic Sample) จากหมู่บ้านที่อยู่นอกเขตเทศบาลและเมืองพัทยา จำนวน 63 หมู่บ้าน (จำนวนร้อยละ 10 ของประชากร) โดยที่แต่ละชุมชนถูกพิจารณาว่าเป็นหนึ่งระบบสังคมที่ประกอบด้วยระบบย่อยๆ ที่ทำหน้าที่แตกต่างกันไป ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทจังหวัดชลบุรี (ระดับหมู่บ้าน) จากการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจมีรูปแบบของการพัฒนาเข้าสู่ความซับซ้อนของการเป็นชุมชนเมืองค่อนข้างสูง ในขณะที่การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมมีรูปแบบชุมชนชนบททั่วไปและอยู่ในระดับต่ำ ส่วนการผสมผสานทางสังคมมีการพัฒนาใกล้เคียงที่เป็นทางการมากขึ้น เมื่อชุมชนมีการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมจะเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ เมื่อชุมชนชนบทอยู่ห่างจากชุมชนศูนย์กลางและใช้เวลาในการเดินทางมาก การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคมจะต่ำ แต่การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการจะเพิ่มมากขึ้น

ในการวิจัยของ ศิริรัตน์ หิรัญชัย ได้แบ่งการศึกษาการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ของชุมชนเป็นด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม โดยใช้คำจำกัดความเช่นเดียวกับงานวิจัยของ Thavinpipatkul (1983) ซึ่งเศรษฐกิจได้ให้คำจำกัดความว่า หมายถึง “หน้าที่และความชำนาญพิเศษในระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่กระจายออกไปอันเกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าและบริการ การกระจายผลผลิต และการบริโภคสินค้า

ค้าและบริการ” และได้เสนอตัวชี้วัดที่ครอบคลุมในสาขาการผลิตทั้งสามสาขา คือ การเกษตร อุตสาหกรรม และการบริการ ดังนี้

ก. ด้านการผลิต

- การใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา
- การใช้แรงเครื่องยนต์ในการทำนา
- การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ (ปุ๋ยคอก) และ/หรือปุ๋ยหมัก
- การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์หรือปุ๋ยเคมี
- การใช้ยาฆ่าแมลง
- การใช้เมล็ดพันธุ์ตามที่ทางการแนะนำ
- การใช้เครื่องสูบน้ำ
- การใช้เครื่องยนต์ในการนวดข้าว
- โรงสีข้าวขนาดเล็ก (สีข้าวได้วันละ 1-3 เกวียน)
- โรงสีข้าวขนาดกลาง (สีข้าวได้วันละ 4-6 เกวียน)
- โรงสีข้าวขนาดใหญ่ (สีข้าวได้วันละ 6 เกวียนขึ้นไป)
- อุตสาหกรรมพื้นบ้านหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน
- อุตสาหกรรมขนาดเล็ก (คนงานน้อยกว่า 10 คน)
- อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (คนงานมากกว่า 10 คน)
- การแลกเปลี่ยนแรงงาน
- การจ้างแรงงาน

ข. ด้านการกระจายผลผลิต

- การใช้เกวียนบรรทุกพืชผลและสินค้า
- การใช้รถบรรทุกเล็กบรรทุกพืชผลและสินค้า
- การใช้รถบรรทุกใหญ่บรรทุกพืชผลและสินค้า
- ร้านซ่อมจักรยาน
- ตู้ซ่อมรถยนต์
- ร้านซ่อมไดนาโมมอเตอร์
- สถานที่ขายปลีกน้ำมัน (ถังลอย) หรือแบบมือหมุน
- ปิมน้ำมัน
- ปิ๊มแก๊ส

ค. ด้านการบริโภค

- ร้านขายอาหาร กาแฟ สุรา (ร้านไม้ เฝิง มีการลงทุนไม่มาก)
- ร้านขายอาหาร กาแฟ สุรา (ห้องแถว ตึกแถว มีการจ้างลูกจ้างในร้าน)
- ภัตตาคาร สวนอาหาร ไนต์คลับ
- ร้านขายของชำขนาดเล็ก
- ร้านขายของชำขนาดใหญ่
- ร้านตัดผมชาย
- ร้านเสริมสวย (ตัดผมสตรี)
- ร้านตัดเสื้อกางเกงชาย
- ร้านตัดเสื้อสตรี
- ร้านขายของ
- ร้านขายยา
- คลินิก
- ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ เครื่องสุขภัณฑ์
- ร้านขายวัสดุก่อสร้าง (อิฐ หิน ปูนซีเมนต์ ฯลฯ)
- ตัวแทนจำหน่ายรถยนต์
- ธนาคาร
- บริษัทประกันชีวิต ประกันภัย
- โรงแรม บังกาโล
- โรงภาพยนตร์
- ตลาด และการติดตลาด
- โรงฆ่าสัตว์
- หมู่บ้านจัดสรร

สเกลที่แสดงถึงการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจของศรีรัตน หิรัญชัย เรียงลำดับจากระดับต่ำสุดไปสู่ความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นประกอบด้วยตัวแปร ดังต่อไปนี้

ก. ด้านการผลิต

- การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์หรือปุ๋ยเคมี
- การใช้ยาฆ่าแมลง
- การจ้างแรงงาน

- การใช้เครื่องจักรกลในการทำนา
- โรงสีข้าวขนาดกลาง

ข. ด้านการกระจายผลผลิต

- การใช้รถบรรทุกเล็ก
- การใช้รถบรรทุกใหญ่
- ร้านซ่อมจักรยาน
- อู่ซ่อมรถยนต์
- ปิมน้ำมัน

ค. ด้านการบริโภค

- ร้านตัดเสื้อผ้า
- ตลาดถาวร
- ร้านขายยา

การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางสังคม ศรีวิรัตน์ หิรัญชัย ได้ให้คำจำกัดความว่าหมายถึง หน้าที่และความชำนาญพิเศษทางด้านสังคมในชุมชนบทบาทที่กระจายออกไป อันเกี่ยวข้องกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ การบำรุงรักษาความสัมพันธ์หรือแรงยึดเหนี่ยวระหว่างกัน แบบแผนของค่านิยม และความผาสุกหรือการอยู่ดีกินดีของชาวชนบทหรือคนในหมู่บ้าน โดยได้เสนอตัวชี้วัด ดังนี้

- โรงเรียนประถมศึกษา
- โรงเรียนมัธยมศึกษา
- บ่อน้ำสาธารณะที่ยังใช้ประโยชน์อยู่
- สถานศึกษาในระดับที่สูงกว่ามัธยม
- น้ำใช้ในครัวเรือน (ประปา)
- ไฟฟ้า
- โทรศัพท์
- ศูนย์บริการสาธารณสุขของรัฐ, สถานีอนามัย สำนักงานผดุงครรภ์
- โรงพยาบาลของรัฐ
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

- กลุ่มแม่บ้าน
- กลุ่มเยาวชน
- กลุ่มชาวนา
- กลุ่มพืชไร่
- กลุ่มอาชีพอื่น ๆ
- กลุ่มสหกรณ์

ผลการศึกษาพบว่าตัวแปรที่แสดงถึงความซับซ้อนทางสังคมเรียงตามลำดับจากน้อยไปมาก ดังนี้

- บ่อน้ำสาธารณะ
- โทรศัพท์
- น้ำประปา

สำหรับการผสมผสานทางสังคมได้แยกออกเป็นอย่างไม่เป็นทางการ และอย่างเป็นทางการ โดยได้ให้คำจำกัดความว่า การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Social Integration) ในชุมชนชนบท หมายถึง สิ่งของ เหตุการณ์ กิจกรรม หรือสถาบันที่แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งลักษณะของการผสมผสานจะเป็นไปแบบง่าย ๆ ไม่เป็นทางการ การติดต่อระหว่างกันจะไม่มีรูปแบบ สมาชิกจะผูกพันกันทางด้านจิตใจ เช่น ความเชื่อที่เหมือนกัน ช่วยเหลือพึ่งพากัน มีพฤติกรรมที่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม และมีการแลกเปลี่ยน การสื่อความหมาย และการติดต่อที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ส่วนการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ (Formal Social Integration) หมายถึง กลไกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของชุมชนหรือสังคมที่สลับซับซ้อนเข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อสังคมหรือชุมชนพัฒนาขึ้นก็จะมี การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ดังนั้น รูปแบบของการผสมผสานจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยเป็นการผสมผสานกันทางหน้าที่ ซึ่งจะมีรูปแบบและเป็นทางการมากขึ้น สมาชิกจะผูกพันกันเพราะหน้าที่ ลักษณะแบบนี้ มักจะเกิดขึ้นในชุมชนเมืองหรือชุมชนสมัยใหม่ที่สมาชิกในชุมชนมีความหลากหลายทางด้านอาชีพมากขึ้น ซึ่งได้มีการเสนอสิ่งที่ใช้ชี้วัด ดังนี้

ก. การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

- ศูนย์กลางของการปะทะสัมพันธ์ (เช่น ลานวัด บ้านผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียน)

- เทศกาลประจำปี (เช่น งานวัด งานเทศกาล ฯลฯ)
- การเคารพบูชา ความเชื่อในเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ
- การเก็บเกี่ยวพืชผลในช่วงเก็บเกี่ยว
- วัด ศาลเจ้า สำนักสงฆ์ โบสถ์คริสต์ มัสยิด

ข. การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ

- งานพัฒนาหมู่บ้าน
- การประชุมลูกบ้าน (มากกว่า 6 ครั้ง/ปี)
- คณะกรรมการวัด ศาลเจ้า โบสถ์คริสต์ มัสยิด และสำนักสงฆ์
- คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- คณะกรรมการพัฒนาโรงเรียน
- กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
- กลุ่มอาสาสมัครเพื่อรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน
- กลุ่มอาสาสมัครเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน

ผลการศึกษาพบตัวแปรที่ชี้ถึงการผสมผสานทางสังคมของชุมชน
เรียงลำดับตามความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ดังนี้

ก. การผสมผสานทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

- ศูนย์กลางพบปะทั่วไป (เช่น ลานวัด บ้านผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียน)
- วัด ศาลเจ้า สำนักสงฆ์ โบสถ์คริสต์ มัสยิด
- เทศกาลประจำปี (เช่น งานวัด งานเทศกาล ฯลฯ)
- ศูนย์กลางการพบปะพิเศษ

ข. การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ

- คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
- งานพัฒนาชุมชน
- คณะกรรมการพัฒนาโรงเรียน
- การประชุมลูกบ้าน (มากกว่า 6 ครั้ง/ปี)

งานวิจัยของ บุษณี แพร่วิศวกิจ (2530) เรื่อง “การศึกษาาระดับ
การพัฒนาของชุมชนเมืองในประเทศไทย” เป็นงานวิจัยที่ใช้กรอบแนวความคิด
เช่นเดียวกับ Thavinpipatkul (1983) ซึ่งใช้แนวความคิดเกี่ยวกับระบบสังคมที่เน้น
การแยกย่อย (Differentiation) และการผสมผสาน (Integration) มาศึกษารูปแบบ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและระดับการพัฒนาของชุมชนเมือง โดยได้เลือกศึกษาเทศบาลที่มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คน และมีความหนาแน่นไม่ต่ำกว่า 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร เฉพาะเทศบาลที่มีความหนาแน่นประชากรสูงสุด 45 อันดับแรกเท่านั้น ในการศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนเมืองซึ่งอยู่ในรูปของการแยกย่อยด้านเศรษฐกิจและสังคมและการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ ได้ใช้เทคนิค Guttman Scale และ Cross – Sectional Study ส่วนการศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองอาศัยเทคนิค Multidimensional Scaling ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนเมืองที่ศึกษามีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อนไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนในลักษณะที่ค่อย ๆ เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรมที่แสดงถึงหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันขึ้นเรื่อยๆ ตามระยะการพัฒนา สำหรับระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองมีความแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาระดับสูงมาก กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาระดับสูง กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาระดับปานกลาง และกลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาระดับต่ำ

การศึกษาการแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ในชุมชน ได้พิจารณาการแยกย่อยออกเป็น 2 ด้าน คือ การแยกย่อยด้านเศรษฐกิจ และการแยกย่อยด้านสังคม โดยให้คำนิยามการแยกย่อยด้านเศรษฐกิจว่าเป็นรูปแบบทางสถาบันที่หลากหลาย สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันในด้านเศรษฐกิจของชุมชนเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการกระจายสินค้าและบริการ ส่วนการแยกย่อยด้านสังคมให้นิยามว่าเป็นรูปแบบทางสถาบันที่หลากหลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันในด้านสังคมของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมแบบแผนค่านิยม ความกินดีอยู่ดีของสมาชิกในชุมชน สำหรับการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการให้นิยามว่า เป็นรูปแบบทางสถาบันหรือกิจกรรมที่แตกต่างกันที่สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม

ตัวแปรด้านการแยกย่อยทางเศรษฐกิจที่เสนอในการศึกษามีดังนี้

- แรงงานและเงินทุนอุตสาหกรรม
- หมายเลขโทรศัพท์

- ร้านค้า
- บริษัทขนส่ง
- ปิมน้ำมัน
- บริษัทประกันภัย
- โรงแรม
- สำนักงานบัญชีและทนายความ
- บริษัทท่องเที่ยว
- ธนาคาร
- ตลาดสด
- สถานีรถไฟ
- ทางหลวงแผ่นดิน
- บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์
- ห้างสรรพสินค้า

จากการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัดโดยเรียงจากระดับต่ำสุดไปสู่ความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้น ได้แก่

- ตลาดสด
- สำนักงานบัญชีและทนายความ
- บริษัทขนส่ง
- ทางหลวงแผ่นดิน
- สถานีรถไฟ
- ห้างสรรพสินค้า
- บริษัททัวร์

ตัวแปรที่เสนอในการศึกษาการแยกย่อยทางสังคมมีดังนี้

- จำนวนเตียงในโรงพยาบาลของรัฐ
- โรงพยาบาลเอกชน
- ศูนย์บริการสาธารณสุข
- สถานพยาบาล – ผดุงครรภ์
- คลินิกแพทย์
- คลินิกทันตแพทย์
- ร้านขายยา

- โรงเรียนอนุบาลเอกชน
- โรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน
- วิทยาลัย/เทคนิค/พาณิชยการเอกชน
- ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน
- สนามกีฬา
- สวนสาธารณะ
- สวนสัตว์
- พิพิธภัณฑ์สถาน
- หอสมุดแห่งชาติสาขา
- หอสมุดเทศบาล
- โรงภาพยนตร์
- ดิสโก้เธค
- ไนท์คลับ
- ชุมสายโทรศัพท์ทางไกล
- ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข
- สถานีวิทยุกระจายเสียง
- สถานีวิทยุกระจายเสียงเทศบาล
- บริการด้านประปา - ไฟฟ้า
- อุปกรณ์การดับเพลิง
- หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
- โรงรับจำนำ

จากการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัด
เรียงลำดับความซับซ้อนของสังคมจากน้อยไปมาก ได้แก่

- โรงภาพยนตร์
- สนามกีฬา
- ศูนย์บริการสาธารณสุข
- โรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน
- หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
- สถานีวิทยุกระจายเสียง
- ดิสโก้เธค

- พิพิธภัณฑ์สถาน
- หอสมุดแห่งชาติสาขา

ตัวแปรที่เสนอในการศึกษาการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ
มีดังนี้

- มูลนิธิ
- สมาคมบำเพ็ญประโยชน์
- สมาคมที่เกิดจากความสนใจร่วม
- สหกรณ์
- ศูนย์เยาวชน
- ศูนย์เผยแพร่จริยธรรม
- ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย

จากการศึกษาพบว่าตัวแปรที่เหมาะสมจะใช้ประกอบเป็นมาตรวัด
เรียงลำดับความซับซ้อนของสังคมจากน้อยไปมาก ได้แก่

- สหกรณ์
- สมาคมที่เกิดจากความสนใจร่วม
- สมาคมบำเพ็ญประโยชน์
- ศูนย์เยาวชน
- ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย
- ศูนย์เผยแพร่จริยธรรม

ตัวแปรที่เหมาะสมประกอบเป็นมาตรวัดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
สังคมของชุมชนเมืองที่ศึกษาโดยรวมเรียงลำดับความซับซ้อนของสังคมจากน้อย
ไปมาก ได้แก่

- ตลาดสด
- ศูนย์บริการสาธารณสุข
- สหกรณ์
- สำนักงานบัญชี – หนายความ
- สมาคมที่เกิดจากความสนใจร่วม
- หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
- บริษัทน้ำดื่ม

- ดิสโก้เธค
- พิพิธภัณฑ
- หอสมุดแห่งชาติสาขา

งานวิจัยของ **ดารณี ถวิลพิพัฒนกุล (2536)** เรื่อง **“การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบทในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย”** เป็นงานวิจัยที่ทำต่อเนื่องจากงานวิจัยเรื่อง **“การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคเหนือของประเทศไทย”** ในปี 2530 โดยใช้กรอบแนวความคิดเดียวกันเพื่อศึกษาและสร้างสิ่งที่ใช้วัดกำลังความสามารถ หรือศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบทในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยการพิจารณาสองกระบวนการใหญ่ๆ ได้แก่ การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่ และการผสมผสาน ของชุมชนชนบทระดับหมู่บ้านด้วยการใช้ตัวอย่างหมู่บ้านทั้งหมดที่สำนักงานสถิติแห่งชาติสุ่มไว้เพื่อสำรวจแรงงานจำนวน 1,340 หมู่บ้าน กระจายไปในทุกจังหวัดของภาคที่ศึกษา โดยการมองว่าแต่ละชุมชนชนบทระดับหมู่บ้านเป็นระบบสังคมหนึ่งและใช้วิธี Cross - sectional Study และ Guttman Scaling Technique ทำให้ได้รูปแบบของพัฒนาการของสิ่งที่แสดงการแยกย่อยและการผสมผสานในรูปของสเกล ซึ่งใช้เป็นเครื่องวัดระดับของศักยภาพ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้การแยกย่อยและการผสมผสานจะมีพัฒนาการไปในทิศทางที่แสดงว่าชุมชนชนบทในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่ศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบทในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไปยังอยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาจากการแยกย่อยทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านในทุกภาคที่ศึกษาโดยทั่วไปที่อยู่ในระดับต่ำ ส่วนการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการเป็นสิ่งเดียวที่มีระดับสูงในทุกภาคที่ศึกษา

ในการศึกษาได้มีการแบ่งการแยกย่อยทางโครงสร้างและหน้าที่ออกเป็น การแยกย่อยทางเศรษฐกิจ (Economic Differentiation) และการแยกย่อยทางสังคม (Social Differentiation) โดยให้คำจำกัดความว่า การแยกย่อยทางเศรษฐกิจ หมายถึง Institutionalized Patterns ที่แสดงนัยถึงหน้าที่และความชำนาญเฉพาะอย่างที่กระจายแตกต่างกันออกไปในสภาพเศรษฐกิจของชุมชน อันเกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการกระจายสินค้าและบริการในหมู่บ้าน

ส่วนการแยกย่อยทางสังคม หมายถึง ถึง Institutionalized Patterns ที่แสดงนัยถึงหน้าที่และความชำนาญพิเศษที่กระจายแตกต่างกันออกไปในสภาพสังคมของหมู่บ้าน ในขณะที่หมู่บ้านมีการแยกย่อยทางเศรษฐกิจมากขึ้น อันเกี่ยวข้องกับการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านเฉพาะ กลุ่มรูปแบบของค่านิยม และความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน สำหรับการผสมผสานทางสังคม ให้คำจำกัดความว่าหมายถึง การปรากฏอยู่ของข่าวของเครื่องใช้ เหตุการณ์ กิจกรรมและสถาบัน ที่แสดงถึงหรือพยายามที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยทั่วไประหว่างชาวบ้าน โดยได้ใช้ตัวแปรในการศึกษา ดังนี้

ก. การแยกย่อยทางด้านการผลิต

- การใช้แรงงานสัตว์ในการทำนาทำไร่
- การใช้เครื่องจักรกลในการทำนาทำไร่
- การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ
- การให้ยาฆ่าแมลง
- การใช้เมล็ดพันธุ์ที่ทางการแนะนำ
- การใช้แรงงานในครอบครัวในการทำนาทำไร่
- การใช้แรงงานเพื่อนบ้าน
- จ้างแรงงาน
- โรงสีขนาดเล็ก
- โรงสีขนาดกลาง
- โรงสีขนาดใหญ่
- อุตสาหกรรมพื้นบ้าน
- อุตสาหกรรมขนาดเล็ก
- อุตสาหกรรมขนาดใหญ่

ข. การแยกย่อยด้านการกระจายผลผลิต

- ถังลอย
- บั๊มน้ำมัน
- เกวียน
- รถบรรทุกเล็ก
- รถบรรทุกใหญ่
- ร้านซ่อมจักรยาน

- ตู้ซ่อมรถยนต์ จักรยานยนต์
- ร้านซ่อมไดนาโม มอเตอร์
- ตั้งแทนจำหน่ายรถยนต์ จักรยานยนต์
- บริการรถรับจ้างประจำหมู่บ้าน

ค. การแยกย่อยทางด้านกรบริโภค

- ร้านขายอาหารขนาดเล็ก
- ร้านขายอาหารขนาดใหญ่
- ภัตตาคาร
- ร้านขายของชำขนาดเล็ก
- ร้านขายของชำขนาดใหญ่
- ร้านตัดผมชาย
- ร้านเสริมสวยสตรี
- ร้านตัดเสื้อกางเกงชาย
- ร้านตัดเสื้อผ้าสตรี
- ร้านทอง
- ร้านขายยา
- คลินิก
- โรงพยาบาลเอกชน
- ร้านขายเฟอร์นิเจอร์
- ร้านขายวัสดุก่อสร้าง
- บริษัทประกันชีวิต/ประกันภัย
- ธนาคาร
- โรงแรม
- โรงภาพยนตร์
- ประปาหมู่บ้าน
- ไฟฟ้า
- โทรศัพท์
- ตลาดชั่วคราว

- ตลาดถาวร
 - โรงฆ่าสัตว์
 - บ้านจัดสรร
- ง. การแยกย่อยทางสังคม
- โรงเรียนประถม
 - โรงเรียนมัธยม
 - สถานศึกษาที่สูงกว่าระดับมัธยม
 - บ่อน้ำสาธารณะ
 - สถานีอนามัยตำบล
 - กลุ่มอาชีพ/ผลประโยชน์/ความสนใจ
 - ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
 - ที่อ่านหนังสือพิมพ์
- จ. การผสมผสานทางสังคม
- วัด
 - สถานที่พบปะและทำกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้าน
 - งานรื่นเริงประจำปี
 - สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน
 - การใช้แรงงานพัฒนาหมู่บ้าน
 - การเรียกรายเงินเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน
 - การประชุมลูกบ้านประจำเดือน
 - คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
 - คณะกรรมการด้านการศึกษา
 - คณะกรรมการด้านการศาสนา
 - กลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ

จากผลการศึกษา ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล (2536) พบว่า ตัวแปรที่แสดงถึงพัฒนาการของการแยกย่อยด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้านในภาคนครหลวง จากสิ่งที่เกิดขึ้นง่ายที่สุดไปจนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นน้อยที่สุด ได้แก่

- ก. การแยกย่อยทางการผลิต
- การใช้ยาฆ่าแมลง

- การใช้ปุ๋ยเคมี
 - การใช้เครื่องจักรกลในการทำนาทำไร่
 - การใช้เมล็ดพันธุ์ที่ทางการแนะนำ
 - จ้างแรงงาน
- ข. การแยกย่อยด้านการกระจายผลผลิต
- อู่ซ่อมรถยนต์ จักรยานยนต์
 - ร้านซ่อมไดนาโม มอเตอร์
 - ปิมน้ำมัน
 - ตั้งแทนจำหน่ายรถยนต์ จักรยานยนต์
 - ปิมน้ำมัน
- ค. การแยกย่อยทางด้านการบริโภค
- ร้านขายวัสดุก่อสร้าง
 - คลินิกแพทย์
 - ภัตตาคาร
 - ร้านขายเฟอร์นิเจอร์
 - ธนาคาร
 - ร้านทอง
- ง. การแยกย่อยทางสังคม
- โรงเรียนประถม
 - ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
 - โรงเรียนมัธยม
 - สถานศึกษาที่สูงกว่าระดับมัธยม
- จ. การผสมผสานทางสังคม
- คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
 - งานรื่นเริงประจำปี
 - คณะกรรมการด้านการศาสนา
 - คณะกรรมการด้านการศึกษา

2.3 โครงร่างงานวิจัย (Research Framework)

จากทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาศักยภาพในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในภาคนครหลวง สามารถทำได้โดยอาศัยแนวความคิดแบบระบบสังคม (Social System) ในทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ได้นำเสนอมาข้างต้นนี้ โดยมองว่าระบบสังคมทุกระบบประกอบด้วยระบบย่อยๆ ซึ่งทำหน้าที่ต่างๆ กัน เพื่อความอยู่รอดของกลุ่มหรือของระบบทั้งหมดในสิ่งแวดล้อม ระบบสังคมจะเติบโตจากสภาพเรียบง่ายไม่ซับซ้อน เข้าสู่สภาพที่ซับซ้อนและสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น การพิจารณาชุมชนระดับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ว่าเป็น "ระบบสังคม" ระบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยที่สำคัญ คือ ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมือง การปกครอง ซึ่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปตามกาลเวลาและปัจจัยอื่นๆ จะเปลี่ยนจากสภาวะเรียบง่ายไม่ซับซ้อนเข้าสู่สภาวะที่มีความซับซ้อนและมีความสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน อบต. อาศัยกระบวนการสำคัญ 2 กระบวนการ คือ การแยกย่อย และการผสมผสาน ซึ่งสภาวะที่มีความซับซ้อนและความสามารถในการปรับตัวนี้เอง คือ ศักยภาพในการพัฒนาของ อบต. ถ้าหาก อบต. ใดมีการแยกย่อยและการผสมผสาน หรือมีความซับซ้อนและความสามารถในการปรับตัวสูง จะสามารถจัดการกับปัญหาภายใน อบต. และปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อ อบต. ตลอดจนจัดการสิ่งที่เข้ามาใน อบต. ในรูปของโครงการหรือนโยบายในการพัฒนาของรัฐบาลได้ดีกว่า อบต. ที่มีความซับซ้อนและความสามารถในการปรับตัวต่ำกว่า ดังนั้น การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ในภาคนครหลวงนี้ จึงพิจารณาจากการแยกย่อยทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนทั้งแบบเมืองและแบบชนบท เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ขยายตัวของเมืองจากกรุงเทพมหานคร ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นชนบทอยู่บ้างในรอบนอก การแยกย่อยทางเศรษฐกิจใน อบต. สามารถมองได้ว่าเป็นการกระจายออกไปของหน้าที่และความชำนาญพิเศษในสภาพเศรษฐกิจจากรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การกระจาย และการบริโภคสินค้าและบริการภายใน อบต. การแยกย่อยทางสังคมใน อบต. สามารถมองได้ว่าเป็นการกระจายออกไปของหน้าที่และความชำนาญพิเศษในสภาพสังคมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการรักษาไว้ซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รูปแบบของค่านิยม และความเป็นอยู่ทางสังคมที่ดีของสมาชิกในชุมชน

การแยกย่อยในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมใน อบต. มีผลต่อรูปแบบของการผสมผสานที่เป็นอยู่ในชุมชน เนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีความสนใจต่างกัน การผสมผสานทางสังคมใน อบต. สามารถมองได้ว่าเป็นแรงที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ รวมถึงสมาชิกและองค์กรใน อบต. นั้นๆ เข้าด้วยกัน เมื่อ อบต. เข้าสู่สภาวะที่มีความซับซ้อน จะต้องการกลไกที่ทำให้เกิดการผสมผสานอย่างเป็นทางการมากขึ้น ซึ่งต้องอาศัยความพยายามเป็นพิเศษของสมาชิกในชุมชนหรือความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ หรือกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ด้วยเหตุผลที่ว่า อบต. ที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น จะมีการผสมผสานอย่างเป็นทางการมากขึ้น การศึกษานี้จึงต้องนำการผสมผสานทางสังคมทั้งอย่างไม่เป็นทางการและอย่างเป็นทางการมาเป็นตัวชี้ศักยภาพในการพัฒนาด้วย

ในการศึกษานี้เมื่อทราบถึงศักยภาพในการพัฒนาของ อบต. ต่างๆ ในภาคนครหลวงแล้ว จะพิจารณาถึงการกระจายตัวของ อบต. ตามระดับศักยภาพในการพัฒนาว่ามีการกระจายตัวหรือเกาะกลุ่มกันอย่างไร เพื่อศึกษาถึงปัจจัยภายนอกที่คาดว่าจะมีผลต่อระดับศักยภาพในการพัฒนาของ อบต. นั้นอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก อบต. เป็นเพียงระบบย่อยระบบหนึ่งของระบบใหญ่ เช่น อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค หรือประเทศ เป็นต้น อบต. จึงมีการติดต่อกับระบบย่อยอื่นๆ หรือระบบที่ใหญ่กว่าอยู่ตลอดเวลา การพิจารณาปัจจัยภายนอกจึงมีความสำคัญ เนื่องจากเมื่อชุมชนมีการติดต่อกับภายนอกก็จะทำให้ชุมชนมีกิจกรรมหลากหลาย ซึ่งส่งผลถึงการแยกย่อยและการผสมผสานของโครงสร้างและหน้าที่ในชุมชนเอง โดยสามารถพิจารณาจากที่ตั้งและความใกล้หรือไกลจากพื้นที่เทศบาลและเส้นทางคมนาคมเป็นสำคัญ ในขณะที่โครงการพัฒนาอื่นๆ ของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ภาคนครหลวงในพื้นที่ อบต. จะมีลักษณะเหมือนๆ กัน เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการอินเทอร์เน็ตตำบล โครงการอาหารเสริม(นม) สำหรับนักเรียน เป็นต้น ประกอบกับการที่ อบต. เป็นการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งของประเทศซึ่งมีงบประมาณในการบริหารและพัฒนาพื้นที่จากรายได้ที่สามารถจัดเก็บได้เองส่วนหนึ่ง และงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลส่วนหนึ่ง แต่การพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นไปตามแผนพัฒนาที่ อบต. จัดทำขึ้นเอง จึงถือได้ว่าโครงการพัฒนาที่มีขึ้นนี้จากแผนพัฒนา อบต. นี้เป็นเพียงปัจจัยภายในเท่านั้น